

XXIV. TÜMEN KOMUTANI YARBAY MAHMUD BEY OLAYI

Günay ÇAĞLAR*

1919 ve 1920 yılı içinde İzmit, Adapazarı ve nihayet Bolu ayaklanması adıyla bilinen Hendek, Düzce ve Bolu'da başlayarak Gerede'ye ulaşan, kısa bir süre sonra Nallihan ve Beypazarı'na da geçerek, buradan Ankara'ya doğru yayılma istidadı gösteren ve üç aydan fazla süren ayaklanmalar, İstanbul Hükümeti ile işbirliği yapan İngilizlerin memleket içinde çıkardıkları ayaklanmaların hedefi dolayısıyla en tehlikeli ve önemlilerindedir.

Bu ayaklanma dalgalarının Ankara'da Sarı Kışla duvarlarına kadar çarptığını Erzurum ve Sivas'ta oluşan, sonra Ankara'ya taşınan Heyet-i Temsiliye'nin oturduğu karargâha ulaşan telgraf ve telefon tellerini kesmeye kadar vardığını göz önüne almak, durumun önemini kavramak için yeterlidir.

Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, Ankara'yı tehdit eden Düzce Ayaklanması'nı Bolu-Mudurnu hattında durdurmak ve yok etmek için bazı askerî tedbirler aldırdı.¹

Bolu'da bulunan sayıları pek fazla olmayan bölge jandarma birliklerinin, Düzcülerin Bolu'ya girmelerine mani olmak üzere Bolu Dağı Derbendi'nde mevzilenmesi, Geyve'de XXIV. Tümen ile Bolu'nun kuzeydoğusundaki 32. Kafkas Piyade Alayı'nın Devrek üzerinden harekete geçmesi emredildi.²

Afyon civarında bulunan Karakeçili Millî Müfrezesi Komutanı Yarbay Arif Bey'e de Bolu'ya yürüme emri verilmişti.³

Mustafa Kemal Paşa, Düzce Bolu harekâtının başında birtakım askerî tedbirler aldığı gibi âdeti olduğu üzere, bölgeye Trabzon Mebusu Binbaşı Hüsrev Bey başkanlığında bir de Heyet-i Nasîha göndermişti⁴. Bolu'ya gönderilen Heyet-i Nasîha'nın görevi; Ankara lehinde propaganda ve millî teşkilat vücuda getirmek, 32. Kafkas Alayı ile buluşarak, birlikte Bolu'ya gitmek, burada Yarbay Mahmud Bey ile teşrik-i mesaî etmektir.⁵

18 Nisan 1920 akşamı Mustafa Kemal Paşa, Geyve'de XXIV. Tümen Komutanı Yarbay Mahmud Bey'e; "Düzce ayaklanmasını bastırmak üzere, emrindeki kuvvetlerle vakit

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

1 *Türk İstiklâl Harbi* VI. Cilt, *İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Gnkur, Harp Tarihi Bşk. İlgü Resmi Yayınları, Ankara 1974 s. 92-93

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları I*, s. 7-8.

3 *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Sayı 72 (Mart 1975) Belge. 1558, s. 43.

4 Günay Çağlar, *Hüsrev Bey Heyet-i Nasîhası (Nisan-Haziran 1920)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum 1985.

5 Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, No: 21/3001-3005, s. 2-3.

kaybetmeden Düzce'ye hareket etmesi"⁶ emrini verdi.

Yarbay Mahmud Bey 143. Alaydan iki tabur, bir dağ bataryası ve süvari takımından kurulu bir kuvvetle 19 Nisan 1920⁷ günü sabah erken saatlerde Geyve'den hareket ederek⁸, güneş batmak üzere iken Adapazarı'na girdi. Mahmut Bey, burada soğuk bir hava ile karşılaşmıştır. Düzce'de gelişen hadiseler dolayısıyla, Kuvâ-yı Milliyeciler'e taraftar görünmeyen Adapazarılılar, askeri endişe ile seyrettiler. Bu arada dükkânlar da kapatılmaya başlanmıştı. Mahmud Bey, karargâhını emniyet altına aldırdıktan, İstanbul ile olan bağlantı ve haberleşmeyi kestikten sonra, geceyi Adapazarı'nda geçirdi. Ertesi gün geçeceği yollardaki ahaliye dağıttırmak üzere; "Padişah ve Halife, İngilizlerin eline esir düşmüştür. Padişahımızı kurtarmak için ölünceye kadar çalışacağız. İstanbul Hükümeti İngilizlerin elinde bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Padişah ve milleti kurtarmak maksadıyla harekete geçen Kuvâ-yı Milliye'ye yardım ediniz" şeklinde, halkı milli harekete yardıma çağıran el ilânları hazırlattı."⁹

Bir gün sonra Hendek'e hareket edildi. Her köy geçildikçe Mahmud Bey, askerleriyle buralara beyanname dağıttırdı.¹⁰

XXIV. Tümen 21 Nisan 1920 günü akşamüzeri Hendek'e vardı. Burada da, Adapazarı'nda olduğu gibi, garip bir hava hüküm sürmekteydi. Dükkânlar kapatılmış, halk evlerine ve köylerine çekilmişti. Yarbay Mahmud Bey, tellâllar vasıtasıyla, halkın hükümet meydanında toplanmasını ve kendileriyle görüşmek istediğini ilân ettirmişti. Bu davete yalnız meraklı çocuklar gelmişti. Yarbay Mahmud Bey, bölge halkının tek taraflı propagandayla nasıl kandırıldığına şahit oluyordu.¹¹ Bu şartlar altında, Tümen'in güvenliği için sıkı tedbirler alınarak, gece Hendek'te geçirildi. Gece olaysız geçti. Ancak, Hendek köylerinde olağanüstü şeyler cereyan etmekteydi. Düzce ayaklanmasına taraftar olan bir kısım Hendekliler ve Damad Ferid Paşa taraftarları, o gece sabaha kadar süren yoğun bir faaliyet içine girdiler. Tümen Komutanının Hendek'e gelişini; "Bolşevikler Hendek'i bastı. Kadın ve kızlarımızı hamamlara doldurdular. Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir. Allahını seven Hendek'e koşsun!" gibi doğru olmayan yanıltıcı haberleri yaydılar. Böylece halkı asker aleyhine kışkırtmış oldular.¹²

22 Nisan sabahı Adapazarı-Hendek arasındaki Yağbasan köyünden hareket eden müfreze, birinci tabur önde, batarya ortada, ikinci tabur arkada olmak üzere, Nüfren boğazı içinden Düzce'ye doğru yürüyüşe başladı.¹³ Tümen karargâhı arkadan gelecekti. Bu sırada, arazide kendini belli etmeyen kalabalık bir asi grubu, Uludere'nin hemen doğusundaki Hüseyin Şeyh'e doğru uzanan Sarıbayırlar'da gizlenerek mevzilenmişti.¹⁴ Düzce'ye doğru ilerlemekte olan Tümen'in öncüleri, Hendek çıkışından yarım saat sonra asilerin ateşiyle karşılaştılar. Kaymakam Mahmut Bey, bu durumdan haberdar olur olmaz karargâhı ile birlikte yürüyüşe geçti. Bu sırada, bir ihtiyar Mahmud. Bey'in önüne çıkarak onunla bir şeyler konuşmak istediğini söyledi.

6 *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Sayı: 74 (Mart 1976) Belge. 1597, Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953, s. 360. Ali Fuat Cebesoy, telgrafın tebligat tarihi olarak 19 Nisan akşamını vermiş tir. Bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360

7 Bu tarih için Ali Fuat Cebesoy, 20 Nisan sabahını vermiştir. Bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360.

8 *Türk İstiklâl Harbi VI. cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 94

9 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360.

10 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360.

11 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360.

12 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 361; Halide Edip Adıvar da bu konuda şunları yazmaktadır: "Aynı zamanda Albay Mahmut Bey de Hendekten Bolu üzerine yürüyordu. İnsanca hareketi sayesinde, halkın sevgisini kazanmıştı. Hilafetçiler, bunu görünce, Mahmut Bey'in adamlarını kendi taraflarına çekmek için her türlü girişimde bulunmuşlardı. Onlar Hendekten geçer ken, minarelerden "Kardeş kanma nasd gireceksiniz?" diye sesler duyulmaya başlamıştı." Bkz. Halide Edip Adıvar, *Türkin Ateşle İmtihanı*, İstanbul 1983, s. 122.

13 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360.

14 *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, sayı 74 (Mart 1976), Belge, 1600.

Yarbay Mahmud Bey ihtiyarın konuşmalarını dinledikten sonra, atlılardan birini indirerek, bu ihtiyarı ata bindirdi ve beraberce kasabadan çıktılar. Kasabanın hemen dışında ve doğusunda Uluçay üzerindeki köprüye vardıklarında, topçuların oldukları yerde sıkışıp kaldıklarını ve asilerin birkaç hayvanı vurmuş olduğunu gördü. Piyade bölümleri mevzi almış, asilere ateş etmekteydi. Tümen Komutanı köprübaşında süvari takımını ve karargâhını bırakarak, yanına yaverini, mülhakını ve ihtiyar adamı olarak mevzi almış I. tabura doğru koşar adımlarla ilerledi. Ateş altında üç yüz metre kadar yol aldıktan sonra, ihtiyarı asilere doğru gönderdi. Bu esnada taraftarların ateşleri devam etmekteydi. Mahmud Bey'in amacı kardeş kanı dökülmeden anlaşma yoluyla, duruma hâkim olabilmektir. Bu yüzden, ihtiyarı Düzce şosesi yönünde asilere doğru gönderdi. Bu esnada ateşkes emri de verdi. Bu emir üzerine I. tabur ateşini hemen kesti. II. tabur da bu esnada yeni mevzi almış ve henüz ateşe başlamıştı. Tümen komutanı, bu defa II. tabura ateş kestirmek için giderken, I. taburdan Mülazım Muhsin'in komutasında bulunan I. bölüğün silâh çatarak asilerle kucaklaştıklarını, erlerin gafletinden yararlanan asilerin ise, bölüğün silahlarını toplamaya başladıklarını gördü. Bu durum üzerine Tümen Kurmay Başkanı ateşe devam edilmesini teklif etti ise de, Mahmud Bey, biraz dayanıklılık ve sabır gösterilmesini soğukkanlılıkla çarpışmanın önünün alınabileceğini söyledi. Bu arada sağdaki II. tabur da ateş kesmişti. Ateş kesilir kesilmez, bu taburun içine asiler girivermişlerdi. Bu esnada, on beş-yirmi adım kadar bir uzaklıktan bir asi de Mahmud Bey'e doğru fırlamış ve ona hitaben, "teslim ol, teslim ol" diye bağırıyordu. Tümen Komutanı geç de olsa aldanmış olduğunu anladı ve yanındaki yaverin filintasını alarak asilerin üzerine ateş etti. Fakat heyecanlı olduğu için, isabet ettiremedi. Hazırlıklı olan asilerden beş kişi, tüfeklerini aynı anda ateşlediler. Bir kurşun sol bileğinden, bir kurşun da karnından, Mahmud Bey'i yere yıkmıştı. Yanındaki subaylar derhal müdahalede bulundular. Fakat ne yazık ki, Mahmud Bey vefat etmiş, katilleri de kaçmışlardı. Müfreze ağırlıklarını orta yerde bırakmış ve yağmaya uğramıştı. Diğer taraftan, Kurmay Yakub Sami ve Levazım Başkanı Rıfkı Beyler de Mahmud Bey ile beraber şehit düşmüşlerdi.¹⁵ İki saat içerisinde, XXIV. Tümen birdenbire dağılmış ve Ali Fuad Paşa'nın işaret ettiği gibi, söz ayağa düşmüştü. Subaylar ele geçirilmiş, erlerin silahları alınarak, tesirsiz hale getirilmişlerdi.¹⁶

Kısa bir süre sonra XXIV. Tümen'in esir edilen bazı subay ve askerleri Düzce'ye götürüldüler. Burada, subaylar askerlerden ayrılarak, Hürriyet ve İtilâf Fırkası binasında gözaltına alındılar.¹⁷

Yarbay Mahmud Bey'in ölümü ve kuvvetlerinin dağıldığı haberi yıldırım hızı ile ayaklanma sahalarında yayıldı. Bu durum asilerin prestijini artırdı. Gerede'de asi liderlerinden Kör Ali ve Divitli Eşref Hoca bunu halka müjdelerken, Bolu hilafetçileri de ister istemez aynı sevince katılmışlardı. Mudurnu'ya da bir telgraf gönderilmiş ve telgrafçı Hamdi Bey tarafından hadise ahaliye duyurulmuştu. Bu haber Mudurnu hilafetçilerini sevince boğarken, Kuvâ-yı Milliyetçileri de derin acılara düşürmüştü.¹⁸

Hendekliler, Adapazarı'nı almak ve oradaki taraftarlarıyla birleşmek üzere, yürümeye karar verdikleri bir sırada 23 Nisan 1920 günü, Adapazarı ileri gelenlerinden Said Bey başkanlığında bir Heyet-i Nasiha Hendek'e doğru yola çıktı. Budaklar köyünde asilere rastlanıldı. Asiler, onları iyi karşılamadılar. Heyetten Said ve Kâzım Beyler'i öldürdüler. Bu durum Garp Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa'nın acil tedbirler almasını gerektirdi.¹⁹

15 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 361-362; *Türk İstiklâl Harbi VI. cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 95.

16 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 362.

17 Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul.

18 Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce*, Sunan: A. Utkun Boyacıgiller, Aydın 1943, s. 45-46.

19 *Türk İstiklâl Harbi VI. cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 95-96.

Bolu bölgesinde Milli Hükümet aleyhindeki ayaklanma, 22 Nisan 1920’de ayaklananların istediği hedeflere ulaşmıştı. Ayaklanma Düzce-Bolu ve Gerede çizgisinde ağırlık kazanmıştı. Düzce’den doğuya doğru yayılan yangın, 23 Nisan 1920’de Gerede’yi de etkisi altına almaya başlamıştı.²⁰

Her şeyden habersiz, Gerede’ye doğru ilerlemekte olan Binbaşı Hüsrev Bey Heyet-i Nasîhası, hiç umulmadık bir anda kasaba civarında asilerin tuzağına düşürülmüş, Hüsrev Bey ve arkadaşları önce Gerede’de ve sonra da Düzce’de gözaltına alınmışlardı. Bu da onlar da büyük bir üzüntüye yol açmıştı. Ama Heyet-i Nasîha üyelerini asıl ümitsizliğe düşüren hadise, bütün ümitlerini bağlamış oldukları Yarbey Mahmud Bey’in ve XXIV. Tümen’in başına gelenler olmuştur.²¹

Hüsrev Bey başkanlığındaki Heyet-i Nasîha’nın üyelerinden Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey küçük hatıratında bu konuda “22 Nisan’da dellâl, Kaymakam Mahmud Bey’in maiyetiyle beraber esir edildiği, dört top, dört mitralyöz alındığını bağırmıştı. Bunun blöf olduğuna hükmetmişti. Bütün ümidimiz Mahmud Bey’de idi. Mahmut Bey Düzce ile İstanbul’un muvasalasını (ulaşımını) kestikten sonra mesele kolaylaşacaktı. Bu haber bize pek ziyâde tesir etti. Maalesef itimat ettiğimiz nöbetçi de bunu teyid etmişti.” demektedir.²²

Binbaşı Hüsrev Bey ile arkadaşları Nisan ayının son günlerinde, Çerkeş Nuri Bey’in gözetiminde Gerede’den Düzce’ye götürülürken, Bolu geçildikten sonra, yollarda ellerinde beyaz bayraklar taşıyarak evlerine dönmekte olan beşer-onar kişilik küçük askeri gruplara rastlamışlardır. Bunlar, XXIV. Tümenin felâkete uğramasından sonra, asiler tarafından Düzce’de terhis edilen Kaymakam Mahmud Bey’in askerleriydiler.²³

Heyet-i Nasîha üyeleri, Düzce’de Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasında kalmışlardır. Burada kendileri gibi gözaltında tutulan subaylarla karşılaşmışlardır. Bunlar Düzce ayaklanması sırasında tutuklananlar, XXIV. Tümen’in subayları ve 32. Kafkas Alayı’nın subayları idiler.²⁴ Şehit Yarbey Mahmud Bey’in Tümeni’ne mensup subaylar, Hüsrev Bey ve arkadaşlarının Gerede hapishanesinde olduklarını duymuş, geniş ve tatmin edici bir şekilde anlatmışlardır.²⁵

XXIV. Tümen’in Komutanı Yarbey Mahmud Bey’in komutanlarından ve yakın arkadaşlarından XX. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa da Fırka’nın fecî sonunu, Bursa’da BMM’nin açılışı için tören hazırlıkları yaparken, Bilecik Mutasarrıflığı aracılığıyla öğrenmişti. Ali Fuad Paşa, Milli Mücadele Hatıralarında bu konudaki hislerini şu şekilde dile getirmiştir.²⁶

“İçimiz kan ağlıyordu. Millî harekâtın başından beri Erkân-ı Milliye ve kumandanları arasında yüksek hamiyet ve fedâkârlığı ile halk ve asker arasında iktidarıyla cesaretiyle tanınmış olan Fırka Kumandanı Mahmud Bey şehid olmuştu.”

Düzce-Bolu ayaklanmasının ortaya çıkışında ve yayılmasında birçok unsur etkili olmuştur. Düzce ve havalisinde işlenen ve fena sonuçlar doğuran propagandalardan biri de, Damad Ferit Paşa Hükümetlerinin yaymaktan çekinmediği Bolşeviklikti. Damad Ferid Paşa, Süleyman Şefik, v.s. devlet adamları Anadolu’ya birtakım Bolşeviklerin girdiğini, Kuvâ-yı Milliye harekâtının Bolşeviklikten başka bir şey olmadığını resmen ilân etmişlerdi.²⁷ Bolşeviklik propagandası, BMM Hükümeti ile SSCB arasında resmi

20 *Türk İstiklâl Harbi* VI. cilt, *İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 99.

21 Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, No: 21/3001-3005, s. 8.

22 Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 300.

23 Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, No: 21/3001-3005, s. 8.

24 Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşv. No:21/3001-3005, s. 8-9; Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 300-301.

25 Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, No: 21/3001-3005, s. 9.

26 Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 362.

27 Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara 1927, s. 1029.

ilişkiler başlamadan çok önceleri, Düzce havalisinde etkili olmaya başlamıştı. Kaymakam Mahmut Bey hadisesinin meydana gelmesinde, en önemli etken Bolşeviklik propagandası olmuştur.²⁸ Bolu faciasından sonra, bilindiği gibi, Mutasarrıf Osman Nuri Bey Bolşevikliği silah olarak kullandığı bir beyanname yayınlamıştı.²⁹

BMM'nin açılışından bir gün önce meydana gelen XXIV. Tümen olayı, az sonra Ankara'da duyulmuştu. Haber Ankara'da özellikle, Yarbay Mahmud Bey'i yakından tanıyanlar arasında büyük bir üzüntüye sebebiyet vermişti.³⁰ BMM'nin 1 Mayıs 1336 günkü gizli oturumunda, Mustafa Kemal Paşa'dan sonra söz alan Antalya Mebusu Hamdullah Subhi Bey'in kürsüden; "Mahmud Bey şehid oldu. Mübarek naşı üzerinde ağlayacağımız gençlerden biridir."³¹ diyen sesi Meclisin duvarlarında yankılanmıştır.

Evet, Hamdullah Subhi Bey'in de işaret ettiği gibi, millet arkasından uzun süre ağlayacağı vatanperver bir evladını daha kaybetmişti. Türk Milleti ancak bu fedakâr vatan evlatları sayesinde Milli Mücadele'den başarılı çıkmıştır. Yarbay Mahmud Bey ve arkadaşları milletimizin ne ilk şehitleridir, ne de son şehitleri olacaktır. Onlar milletin kalbinde ilelebet yaşayacaklardır.

28 Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 360.

29 Kâzım Araş, *İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât*, 102 Sayılı Askerî Mecmua'nın Tarih Kısmı, 1936, s. 9-11.

30 Adivar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, s. 122.

31 *TBMM Gizli Celse Zaburları 1*, s. 9.